

بررسی تحلیلی تلاوت قرآن استودیویی و مجلسی قراء مشهور جهان اسلام

دکتر قاسم رضیعی^۱

مقدمه

پس از گذشت بیش از سه دهه از پیروزی انقلاب اسلامی نیازهای فرهنگی جامعه از حیث محتوا و میزان کمی و نحوه ارائه، دستخوش تحولات شگرفی شده است. رشد روز افزون شبکه‌های ملی و منطقه‌ای صداوسیما و ایجاد رسانه‌های مجازی از یکسو و تأکیدات فراوان مقام معظم رهبری و مطالبات ایشان در خصوص بسط و توسعه فرهنگ تلاوت قرآن در جامعه از سوی دیگر مسئولیت سازمان‌ها و نهادهای ذیربط برای برنامه‌ریزی جهت پاسخ به این مطالبات و ساماندهی تولیدات متناسب با نیاز جامعه را بسیار حساس‌تر از گذشته نموده است. اگر بگوییم نیاز ما به برنامه‌های قرآنی نسبت به اوایل انقلاب صدها برابر شده ادعای گزافی نیست؛ اما آیا داشته‌های ما از لحاظ سخت‌افزاری و نرم‌افزاری نیز به همین میزان رشد نموده است؟ از طرفی با حضور قاریان شهیر کشور مصر و اجرای تلاوت‌های زیبا در محافل و مجالس سراسر کشور

^۱ ghraziei@yahoo.com

ذائقه عمومی مردم در شنیدن تلاوت قرآن نیز بالغ تر شده و تغییرات زیادی کرده است. لذا ارتقاء قاریان قرآن کریم از حیث کمی و کیفی یک نیاز اساسی و انکارناپذیر است و همه نهادها و سازمان‌های فرهنگی با عزم ملی و مدیریت جهادی می‌بایست برای پاسخگویی به این نیاز بسیج شوند. به همین جهت و با درک موقعیت کنونی مطالعه پیش رو شکل گرفت تا حرکتی هرچند کوچک در راستای آشنایی بیشتر تلاوت‌گران کشورمان با فن تلاوت صورت پذیرد.

هدف

در این مطالعه سعی شده تلاوت‌های قراء مشهور جهان اسلام همچون استاد عبدالباسط محمد عبدالصمد- استاد محمد صدیق منشاوی- استاد مصطفی اسماعیل و استاد کامل یوسف البهیمی در حضور مستمعین (مجلسی) و بدون حضور مستمع (در استودیو) بررسی و شباهت‌ها و تفاوت‌های فنی آن‌ها مورد ارزیابی قرار گیرد تا شاید راهنمای تلاوت‌گران کشورمان برای تلاوت‌های مجلسی و نیز تولیدات استودیویی قرآن کریم باشد.

مواد و روش‌ها

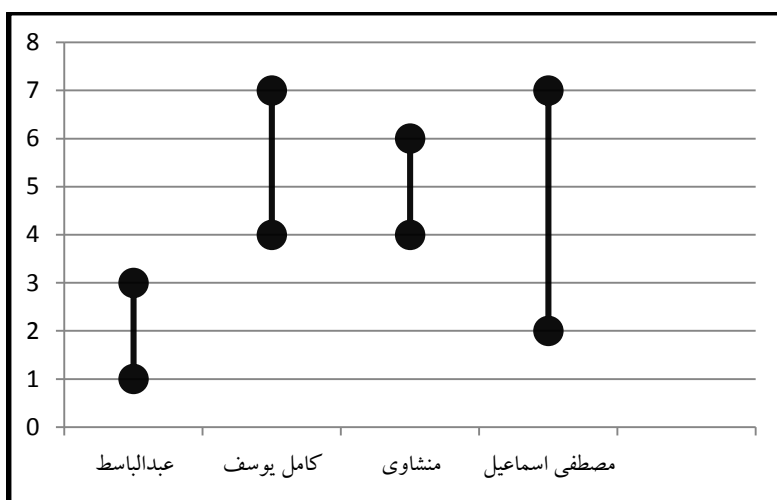
در این پژوهش حدود هفتاد تلاوت از چهار قاری مشهور مصری که هم در زمینه‌ی تلاوت‌های مجلسی و هم در تلاوت‌های استودیویی فعال بوده‌اند و نیز مورد توجه قاریان کشورمان هستند از نظر مدت تلاوت - تعداد نغمات - نوع نغمات - درجات صوتی - پرده شروع و فرود و ارتفاع صوت بررسی شدند. تلاوت‌های استودیویی هر قاری با تلاوت‌های مجلسی همان قاری مقایسه شد و سپس مجموع تلاوت‌های استودیویی هر چهار نفر با مجموع تلاوت‌های مجلسی آن‌ها مورد مقایسه و ارزیابی قرار گرفت. تحلیل داده‌ها با استفاده از نسخه ۱۵ نرم‌افزار SPSS انجام شده است.

یافته‌ها

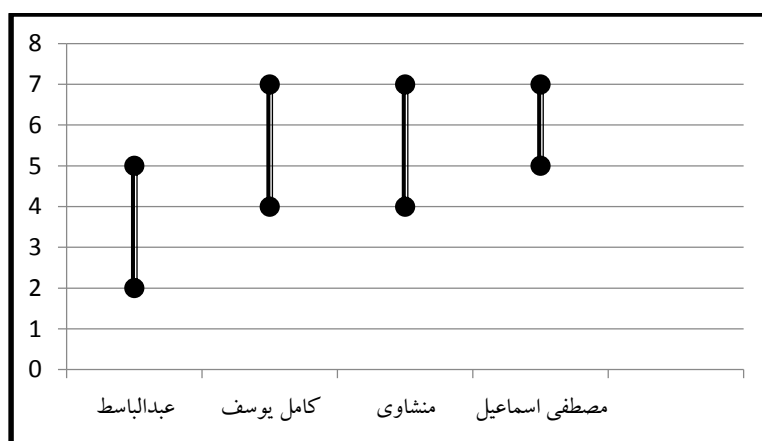
در این مطالعه در بین تلاوت‌های استودیویی استاد عبدالباسط: کمترین مدت تلاوت ۹ دقیقه و ۲۹ ثانیه و بیشترین مدت ۴۱ دقیقه و ۶ ثانیه بود (میانگین: ۲۲,۳۱) و در تلاوت‌های مجلسی کمترین تلاوت ۹ دقیقه و بیشترین ۳۴ دقیقه بود (میانگین: ۲۴,۴۵). در تلاوت‌های استودیویی استاد کامل یوسف البهیمی: کمترین مدت تلاوت ۹ دقیقه و ۱۱ ثانیه و بیشترین مدت ۴۰ دقیقه و ۱۰ ثانیه بود (میانگین: ۲۶,۰۳) و در تلاوت‌های مجلسی کمترین تلاوت ۲۲,۳۲ دقیقه و بیشترین ۳۶,۲۰ دقیقه بود (میانگین: ۳۱,۰۳). در تلاوت‌های استودیویی استاد محمد صدیق منشاوی کمترین مدت تلاوت ۲۰,۰۴ دقیقه و بیشترین مدت ۳۰,۵۵ دقیقه بود (میانگین: ۲۵,۲۰) و در تلاوت‌های مجلسی کمترین تلاوت ۲۳,۱۴ دقیقه و بیشترین ۴۹ دقیقه بود (میانگین: ۳۰,۴۹). در تلاوت‌های استودیویی استاد مصطفی اسماعیل کمترین مدت تلاوت ۱۰,۰۵ ثانیه و بیشترین مدت ۲۷,۰۰ دقیقه بود (میانگین: ۱۹,۲۸) و در تلاوت‌های مجلسی کمترین تلاوت ۲۵,۲۱ دقیقه و بیشترین ۵۱,۱۴ دقیقه بود (میانگین: ۳۶,۱۶). در مجموع تلاوت‌های استودیویی اساتید ذکر شده از حیث میانگین مدت تلاوت کمترین از آن استاد مصطفی اسماعیل با ۱۹,۲۸ دقیقه و بیشترین میانگین از آن استاد منشاوی با ۲۵,۶۳ دقیقه. در تلاوت‌های مجلسی از همین حیث کمترین مدت از آن استاد عبدالباسط با ۲۴,۴۵ دقیقه و بیشترین مدت از آن استاد مصطفی اسماعیل با ۳۶,۱۶ دقیقه.

از حیث تعداد نغمات به کار رفته در تلاوت (نغمات اصلی) در تلاوت‌های استودیویی استاد عبدالباسط کمترین ۱ نغمه و بیشترین ۳ نغمه به کار رفته است (میانگین ۲,۳). در تلاوت‌های استودیویی استاد کامل یوسف کمترین ۴ نغمه و بیشترین ۷ نغمه به کار رفته است (میانگین ۵,۶). در تلاوت‌های استودیویی استاد منشاوی کمترین ۴ نغمه و بیشترین ۶ نغمه به کار رفته

است (میانگین ۵,۲). در تلاوت‌های استودیویی استاد مصطفی اسماعیل کمترین ۲ نغمه و بیشترین ۷ نغمه به کار رفته است (میانگین ۵,۱۲). در تلاوت‌های مجلسی از همین حیث استاد عبدالباسط کمترین ۲ نغمه و بیشترین ۵ نغمه به کار رفته است (میانگین ۳,۵). در تلاوت‌های مجلسی استاد کامل یوسف کمترین ۴ نغمه و بیشترین ۷ نغمه به کار رفته است (میانگین ۵,۶). در تلاوت‌های مجلسی استاد منشاوی کمترین ۴ نغمه و بیشترین ۷ نغمه به کار رفته است (میانگین ۵,۴). در تلاوت‌های مجلسی استاد مصطفی اسماعیل کمترین ۵ نغمه و بیشترین ۷ نغمه بکار رفته است (میانگین ۶,۱۲). لذا از حیث تعداد نغمات بکار رفته در تلاوت‌های استودیویی کمترین تعداد از آن استاد عبدالباسط با میانگین ۲,۳ و بیشترین از آن استاد کامل یوسف با میانگین ۵,۶ و در تلاوت‌های مجلسی کمترین تعداد نغمه از آن استاد عبدالباسط با میانگین ۳,۵ و بیشترین از آن استاد مصطفی اسماعیل با ۶,۱۲.

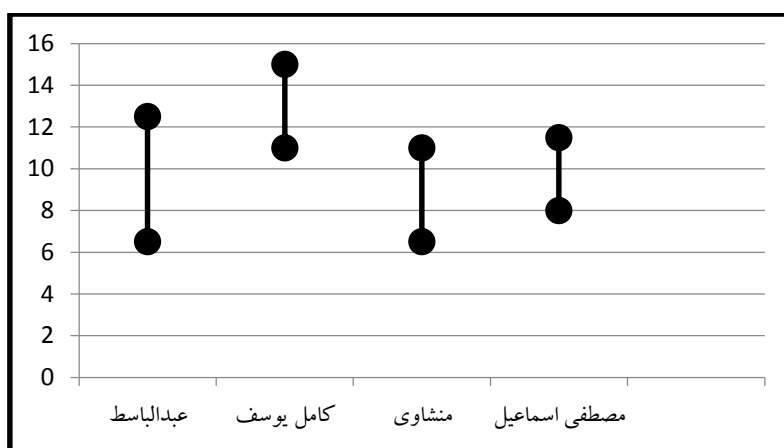
نمودار ۱: مقایسه تعداد نغمات تلاوت‌های استودیویی

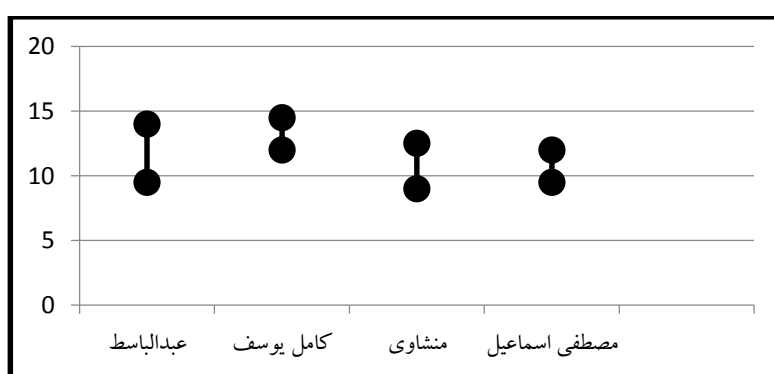
نمودار ۲: مقایسه تعداد نغمات در تلاوت‌های مجلسی

از حیث مساحت صوتی به کار رفته در تلاوت (تعداد درجات صوتی) در تلاوت‌های استودیویی استاد عبدالباسط کمترین ۶,۵ و بیشترین ۱۲,۵ درجه به کار رفته است (میانگین ۱۰,۳). در تلاوت‌های استودیویی استاد کامل یوسف کمترین ۱۱ و بیشترین ۱۵ درجه به کار رفته است (میانگین ۱۳). در تلاوت‌های استودیویی استاد منشاوی کمترین ۶,۵ درجه و بیشترین ۱۱ درجه به کار رفته است (میانگین ۸,۹۵). در تلاوت‌های استودیویی استاد مصطفی اسماعیل کمترین ۸ و بیشترین ۱۱ درجه به کار رفته است (میانگین ۱۰,۱۸). در تلاوت‌های مجلسی از همین حیث استاد عبدالباسط کمترین ۹,۵ درجه و بیشترین ۱۴ درجه به کار رفته است

(میانگین ۱۱,۱۰). در تلاوت‌های مجلسی استاد کامل یوسف کمترین ۱۲ و بیشترین ۱۴ درجه به کار رفته است (میانگین ۱۳,۳). در تلاوت‌های مجلسی استاد منشاوی کمترین ۹ درجه و بیشترین ۱۲,۵ درجه به کار رفته است (میانگین ۱۰,۴). در تلاوت‌های مجلسی استاد مصطفی اسماعیل کمترین ۹,۵ درجه و بیشترین ۱۲ درجه به کار رفته است (میانگین ۱۱,۵۶). لذا از حیث مساحت صوتی به کار رفته در تلاوت‌های استودیویی کمترین از آن استاد منشاوی با میانگین ۸,۹ درجه و بیشترین از آن استاد کامل یوسف با میانگین ۱۳ درجه و در تلاوت‌های مجلسی کمترین مساحت از آن استاد منشاوی با میانگین ۱۰,۴ درجه و بیشترین از آن استاد کامل یوسف با میانگین ۱۳,۴۳ درجه.

نمودار ۳: مقایسه ارتفاع صوت در تلاوت‌های استودیویی

نمودار ۴: مقایسه ارتفاع صوت در تلاوت‌های مجلسی

از حیث نوع نغمات به کار رفته در تلاوت، در تلاوت‌های استودیویی استاد عبدالباسط مقام‌های بیات و صبا بیشترین و مقام‌های حجاز، سه‌گاه و نهاوند کمترین مقامات به کار رفته و در تلاوت‌های مجلسی نیز مقام‌های بیات و صبا بیشترین و مقام‌های عجم، سه‌گاه و نهاوند کمترین استفاده را داشته‌اند. در تلاوت‌های استودیویی استاد مصطفی اسماعیل مقام‌های بیات، صبا و رست بیشترین و مقام سه‌گاه کمترین مقامات به کار رفته و در تلاوت‌های مجلسی نیز مقام‌های بیات و صبا و رست بیشترین و بقیه مقامات کمتر و البته به یک اندازه استفاده شده‌اند. در تلاوت‌های استودیویی استاد کامل یوسف مقام‌های بیات و صبا و رست بیشترین و مقام عجم کمترین مقامات به کار رفته و در تلاوت‌های مجلسی نیز مقام‌های بیات و سه‌گاه و رست بیشترین و مقام عجم کمترین استفاده را داشته‌اند. در تلاوت‌های استودیویی استاد منشاوی مقام‌های بیات و صبا و رست بیشترین و مقام حجاز کمترین مقامات به کار رفته و در تلاوت‌های مجلسی نیز مقام‌های بیات و صبا و رست بیشترین و مقام

حجاز کمترین استفاده را داشته‌اند. در مجموع مقام‌های بیات، صبا و رست بیشترین استفاده را در تلاوت‌ها داشته‌اند و مقام‌های حجاز، سه‌گاه و عجم کمتر به کار رفته‌اند. تلاوت‌های استاد مصطفی اسماعیل و استاد کامل یوسف تنوع بسیار بیشتری نسبت به دیگران داشته‌اند و در غالب تلاوت‌ها بیش از پنج مقام به کار گرفته شده است. نت شروع و فرود در تلاوت‌های استودیویی و مجلسی بیشترین مشابهت را باهم داشته‌اند (۵ مورد در تلاوت‌های مجلسی و ۳ مورد در تلاوت‌های استودیویی؛ اما در اغلب تلاوت‌های استودیویی و مجلسی قراء دیگر نت شروع با فرود مشابهتی نداشته‌اند).

بحث و نتیجه‌گیری

در این مطالعه سعی بر این است تا مؤلفه‌های قابل اندازه‌گیری تلاوت‌های استودیویی و مجلسی اساتید مبرز عالم تلاوت قرآن با خود و دیگران مقایسه شود تا بینشی در تلاوت‌گران ما ایجاد کند و ببینیم آیا ارتباط معنی‌داری در این موارد وجود دارد یا خیر. از طرفی این مطالعه سعی نموده است تا بر اساس یک روش علمی و استفاده از داده‌های آماری در مورد یک تلاوت اظهار نظر شود و راهنمایی برای مطالعات دیگر در مقوله‌های متفاوت باشد. همان‌گونه که در بررسی تطبیقی نمودارهای به‌دست آمده از تلاوت‌ها مشاهده می‌شود، هماهنگی و نظام مشخصی در تلاوت‌های استودیویی و مجلسی هر استاد وجود دارد. بدین معنا که شخصیت تلاوت اساتید در نوع تلاوت بین مستمعین و در محیط استودیو اختلاف چشمگیری باهم ندارند. به‌عنوان نمونه تنوع نغمات در تلاوت‌های استودیویی و مجلسی استاد کامل یوسف یکسان است (۵,۶۰ در مقابل ۵,۶۲). همین‌طور استاد منشاوی (۵,۲ در مقابل ۵,۴)؛ و نهایتاً استاد مصطفی اسماعیل (۵,۱۲ در مقابل ۶,۱۲)؛ بنابراین نوع تلاوت در بین مستمعین و در محیط استودیو نباید تفاوت آشکاری با یکدیگر داشته باشد. چراکه اصولاً استفاده از نغمات برای بیان مطالب و انعکاس معانی آیات به کار می‌رود و از این حیث بین تلاوت‌های استودیویی و مجلسی تفاوتی وجود ندارد. تنها استثنای این مورد در تلاوت‌های استاد عبدالباسط هست. تعداد نغمات به کار رفته در تلاوت استاد عبدالباسط در تلاوت‌های استودیویی ۲,۳ و در تلاوت‌های مجلسی ۳,۵ می‌باشد. لذا استاد عبدالباسط اصولاً تنوع بیشتری در تلاوت‌های مجلسی نسبت به استودیویی دارد.

از حیث دامنه و ارتفاع صوتی، استاد عبدالباسط در تلاوت‌های استودیویی به‌طور متوسط ۱۰,۳ درجه و در تلاوت‌های مجلسی ۱۱,۱ درجه استفاده شده که از لحاظ آماری تفاوت معنی‌داری نداشته است ($p=0,3$)؛ اما استاد کامل یوسف در تلاوت‌های استودیویی ۱۳ درجه و در تلاوت‌های مجلسی ۱۳,۴ درجه که تفاوت معنی‌دار می‌باشد ($p=0,04$). در تلاوت‌های استودیویی استاد منشاوی ۸,۹۵ درجه و در مجلسی ۱۰,۴ درجه ($p=0,77$) که معنی‌دار نیست و نهایتاً استاد مصطفی اسماعیل در تلاوت‌های استودیویی ۱۰,۱۸ و در تلاوت‌های مجلسی ۱۱,۵ درجه استفاده شده است ($p=0,002$) که معنی‌دار است. لذا اساتید مصطفی اسماعیل و کامل یوسف که تقریباً در یک سبک و مدرسه تلاوت می‌کنند در تلاوت‌های مجلسی ارتفاع بیشتری از درجات صوتی را به کار می‌برند.

جدول ۱- مقایسه تلاوت‌های استودیویی و مجلسی استاد عبدالباسط

مقدار p †	مجلسی	استودیویی	
	۱۰	۱۰	تعداد تلاوت

زمان تلاوت (دقیقه)	$22/31 \pm 10/36$	$24/45 \pm 6/33$	0/52
تعداد نغمات	$2/3 \pm 0/82$	$3/5 \pm 1/08$	0/03**
ارتفاع صوتی	$10/30 \pm 1/63$	$11/10 \pm 1/34$	0/30

*تمام مقادیر به صورت میانگین \pm انحراف معیار بیان شده‌اند. †. آزمون تی زوجی * مقدار $p < 0.05$ از نظر آماری معنی‌دار است.

جدول ۲ - مقایسه تلاوت‌های استودیویی و مجلسی استاد منشاوی

	استودیویی	مجلسی	مقدار p †
تعداد تلاوت	۵	۵	
زمان تلاوت (دقیقه)	$25/20 \pm 11/01$	$30/49 \pm 6/33$	0/48
تعداد نغمات	$5/6 \pm 1/14$	$5/6 \pm 1/14$	۱
ارتفاع صوتی	$13 \pm 1/45$	$13/3 \pm 0/97$	0/77

*تمام مقادیر به صورت میانگین \pm انحراف معیار بیان شده‌اند. †. آزمون تی زوجی * مقدار $p < 0.05$ از نظر آماری معنی‌دار است.

جدول ۳ - مقایسه تلاوت‌های استودیویی و مجلسی استاد کامل یوسف

	استودیویی	مجلسی	مقدار p †
تعداد تلاوت	۱۰	۱۰	
زمان تلاوت (دقیقه)	$26/03 \pm 3/29$	$31/03 \pm 8/22$	0/03**
تعداد نغمات	$5/2 \pm 0/91$	$5/4 \pm 0/84$	0/64
ارتفاع صوتی	$8/9 \pm 1/23$	$10/4 \pm 1/14$	0/04**

*تمام مقادیر به صورت میانگین \pm انحراف معیار بیان شده‌اند. †. آزمون تی زوجی * مقدار $p < 0.05$ از نظر آماری معنی‌دار است.

جدول ۴ - مقایسه تلاوت‌های استودیویی و مجلسی استاد مصطفی اسماعیل

	استودیویی	مجلسی	مقدار p †
تعداد تلاوت	۸	۸	
زمان تلاوت (دقیقه)	$19/28 \pm 8/17$	$36/16 \pm 10/22$	0/01**
تعداد نغمات	$5/12 \pm 1/55$	$6/12 \pm 0/83$	0/13
ارتفاع صوتی	$10/18 \pm 1/25$	$11/56 \pm 0/9$	0/02**

*تمام مقادیر به صورت میانگین \pm انحراف معیار بیان شده‌اند. †. آزمون تی زوجی * مقدار $p < 0.05$ از نظر آماری معنی‌دار است.

جدول ۵ - مقایسه کلی تلاوت‌های استودیویی و مجلسی

	استودیویی	مجلسی	مقدار p †
تعداد تلاوت	۳۳	۳۳	
زمان تلاوت (دقیقه)	$23/30 \pm 8/22$	$30/34 \pm 9/12$	0/01**

تعداد نغمات	$4 / 36 \pm 1 / 74$	$5 / 03 \pm 1 / 40$	0/09
ارتفاع صوتی	$10 / 27 \pm 1 / 87$	$11 / 33 \pm 1 / 44$	0/01**

*تمام مقادیر به صورت میانگین \pm انحراف معیار بیان شده‌اند †. آزمون تی مستقل ** مقدار 0.05 P از نظر آماری معنی‌دار است.

با در نظر گرفتن مقایسات ذکر شده به نظر می‌رسد مؤلفه‌های مورد نظر در مجموع تفاوت چشم‌گیری در تلاوت‌های استودیویی و مجلسی با یکدیگر ندارند؛ اما از حیث فضای کلی تلاوت و کیفیت اجرا ممکن است در برخی از قراء تفاوت‌هایی وجود داشته باشد. به هر حال فضای حاکم بر یک محفل قرآنی می‌تواند کیفیت ارائه تلاوت را متأثر سازد. گرچه این امر در قاریانی چون استاد ابوالعینین شعیب و استاد کامل یوسف، صادق نیست. از طرفی برقراری ارتباط با مخاطب در تلاوت‌های مجلسی آسان‌تر و قابل‌دسترس است. به همین منظور قراء سعی می‌کنند با استفاده از فن‌های مختلفی همچون تکرار نغمات، تکرار عبارات، تکرار آیات، تأکیدات صوتی، تأکیدات لحنی، اختلاف قرائات و... ارتباط بیشتری با مستمعین برقرار نموده و از این طریق بتوانند معانی و مفاهیم آیات را القا نمایند. گرچه می‌توانیم از مقوله‌های مختلفی تلاوت اساتید را مورد کنکاش قرار دهیم اما به همین اندازه بسنده کرده و مطالعات کامل‌تر را به مجالی دیگر و محققین دیگر موکول می‌نماییم.

تشکر و سپاس

در پایان لازم میدانم از همکاران خوش‌ذوق و علاقه‌مندی که از دارالقرآن آستان مقدس حضرت عبدالعظیم حسنی^(ع) و نیز از همسر سرکار خانم دکتر عطیفه که در آنالیز آماری اطلاعات مرا در تهیه این مقاله یاری نمودند صمیمانه تشکر و قدردانی کنم؛ و نیز از برگزارکنندگان این همایش که باعث رشد و تعالی فرهنگ تلاوت قرآن در جامعه می‌شوند سپاسگزارم.